

Pomůcka pro správnou výslovnost latinských a polatinštěných odborných názvů rostlin a živočichů

Stanislav David

Ekologie a environmentalistiky FPV UKF v Nitre

s david@ukf.sk

Úvod

Latinský jazyk („mrtvý jazyk“) byl v minulosti dorozumivacím prostředkem vzdělců, politiků, církevních hodnostářů ale i umělců. Bez znalosti latinského (německého, maďarského atd.) jazyka není možné studovat archivní dokumenty, staré spisy a knihy. V přírodních vědách se latinský jazyk (polatinštělé řecké slova) používá především v terminologii anatomie a morfologie rostlin a živočichů. Rovněž humánní a veterinární medicína má odbornou terminologii založenou na latinských slovech.

Studenti na KEE se s omezeným počtem latinských slov setkávají při studiu základů morfologie, anatomie a systematiky rostlin a živočichů a především při používání odborných názvů rostlin a živočichů. Většina studentů nemá předchozí průpravu s výslovností odborné terminologie a názvů taxonů. Především při obhajobách kvalifikačních prací bakalářských a diplomových snižuje nesprávná výslovnost názvů rostlinných a živočišných druhů kvalitu a hodnocení prezentace výsledků. Proto předkládám studentům pomůcku pro správnou výslovnost vědeckých, resp. polatinštěných názvů rostlin a živočichů. Pomůcka zdaleka neřeší všechny možné sémantické (význam slov) a fonetické (zvukové) úskalí výslovnosti odborných termínů a názvů taxonů. Už proto ne, že autor této pomůcky není jazykovědec, nýbrž jen uživatel odborné terminologie a chatrnými základy latinského jazyka jako nepovinného gymnaziálního předmětu. Vědecké názvy taxonů a odborná terminologie má tisíciletou historii. Většina vědeckých názvů a termínů je odvozena z řeckého pojmenování významné morfologické, etologické nebo barevné charakteristiky druhu. Ještě v polovině minulého století byly „klasické“ jazyky součástí „lepšího“ především gymnaziálního vzdělání. Porozumění obsahu odborné terminologie pak nečinila problémy. Podle pravidel zoologické a botanické nomenklatury jsou povinnou součástí taxonomických revizí nebo popisů nových druhů etymologické poznámky, ve kterých je vysvětlený původ a obsah navrženého pojmenování. Několik příkladů uvádíme v další části textu.

Významným zdrojem a vzorem sestavení „Pomůcky“ byl 2 stánkový text „Výslovnost latinských slov“. Autorem je RNDr. Zdenka Svobodová, CSc. (*9.5.1927-†13.1.2001), bývalá botanička SPU v Nitře, výborná znalkyně halofytní, psamofytní a nivní flóry a vegetace jihozápadního Slovenska.

Základní pravidla psaní a výslovnosti odborných termínů a vědeckých (latinských) názvů taxonů

1. Dvojhláska **ae** se čte jako **é**

Příklad: bot. *Dracaena*- [dracéna, např. *Dracaena godseffiana*], bot. *Circaea* - [circea, *Circaea lutetiana*], paedisca [pédiska – řec. děvčátko, dívka, *Sympecma paedisca*], zool. *Aeshna* [eshna – šídlo, *Aeshna affinis*, příklad nejednotné výslovnosti. Rod popsal pod uvedeným názvem v roce 1775 Fabricius, už v roce 1801 byl rodový název „opravený“ na *Aeschna* [eschna], často používaný i v současné odonatologické literatuře. Pod vlivem tradice byly nově popisované příbuzné rody psané s **ch**, např. *Andaeschna*].

2. Dvojhlasčka **oe** se čte jako **ö(é)**
Příklad: bot. Alstroemeria - [alströmeria, *Alstromeria aurea*], coerulescens [cörulescens – modrý, např. *Orthetrum coerulescens*].

Když je nad **e (oe)** dvojtečka **ë (öe)** čte se odděleně

Příklad: bot. Aloë- [aloe, *Aloë(e) variegata*], bot. Hippophaë- [hipofae, *Hippophaë(e) rhamnoides*].

3. Písmena **i** a **y** na začátku slova, před samohláskou a mezi dvěma samohláskami vyslovujeme jako **j**, uprostřed slova jako **y**

Příklad: bot. Ionopsidium- [jonopsidium, *Ionopsidium acaule*], pleiospermum- [plejospermum – vícesemenný, *Euptelea pleiospermum*], bot. Yucca- [juka, *Yucc(k)a filamentosa*] (zde je případ dvou stejných spoluhlásek **cc** - *Yucca*, které se čtou jako **jedno k**).

Příklad : polyanthemus [polyantchemus= mnohokvětý, bot. *Rubus polyanthemus*]

4. Písmeno **c** čteme jako **c** když následuje **i, y, e, oe, ae, eu**

Příklad: bot. Cicer- [cicer, *Cicer arietinum*], bot. Centaurea- [centaurea, *Centaurea scabiosa*], bot. Coelogyne- [cölogyne, *Coelogyne cristata*], caeruleus- [ceruleus – modrý, modrošedý, zool. *Parus caeruleus* ssp. *caeruleus*].

5. Písmeno **c** čteme jako **k** když následuje **a, o, u**

Příklad: bot. Carex- [karex, *Carex buekii*], bot. Coelus- [koleus, *Coleus forskohlii*], bot. Cucumis- [kukumis, *Cucumis sativus*], zool. Corvus [korvus, *Corvus corax*], zool. Crocothemis [krokotemis – vážka, *Crocothemis erythraea*].

6. Písmeno **c** čteme jako **k** když následuje **spoluhláska**

Příklad: bot. Crepis- [krepis, *Crepis setosa*], bot. Clematis- [klematis, *Clematis integrifolia*], bot. Cnidium- knidium, *Cnidium dubium*], zool. Platycnemis [platyknemis = řec. široko tibiový, naspř. šidélko *Platycnemis pennipes*, pennipes = peříčkonohý, tibiie jsou výrazně dlouze obrvené].

7. Pokud za písmenem **c** následuje **h** čteme jako **ch**

Příklad: bot. Chenopodium- [chenopodium, *Chenopodium hybridum*]

Poznámka: latinská abeceda nemá písmeno **ch** jako samostatné písmeno, v abecedních seznamech a registrech ho hledáme pod písmenem **c**!

8. V názvech řeckého původu se **čte jako s-ch, ne jako š!**

Příklad: bot. Schoenoplectus- s (ne schönoplectus, *Schoenoplectus tabernaemontani*).

Pokud je název odvozen od německého vlastního jména, je možné použít výslovnost používanou v příslušném jazyce, tedy [schönoplectus].

9. Písmeno **s** mezi dvěma samohláskami se vyslovuje jako **z**.

Příklad: bot. Lysimachia- [lyzimachia, *Lysimachia vulgaris*], bot. rosa [roza, *Rosa rubiginosa*]

10. Dvě **ss** se čtou jako jedno **s**. Dvojité souhlásky (ss, ll, rr...) se vyslovují odděleně, např. Melis-sa.

Příklad: bot. Melissa- [melisa, *Melissa officinalis*], bot. Brassica- [brastica, *Brassica napus* ssp. *napus*].

11. Skupina **ti** se čte jako **ci** před samohláskou a dvojháskou **ae** (ti, di, ni se čte tvrdě)
Příklad: bot. Eurotium [eurocium, *Eurotium amstelodami* (plíseň)], bot. patientia [paciencia, *Rumex patientia*].
12. Skupina **qu** se čte jako **kv**
Příklad: bot. Quercus [kverkus, *Quercus polycarpa*], aquaticus [akvatikus – vodní, *Senecio aquaticus*].
13. Skupina **ngu** se čte jako **ngv**
Příklad: bot. Sanguisorba [sanguisorba, *Sanguisorba officinalis*], sanguineus [sangvineus – krvavý, *Swida sanguinea*].
14. Souhláskové skupiny **ph, th, rh** ve slovech řeckého původu vyslovujeme jako **f, t, r**
Příklad: bot. Phalaroides [falaroides, *Phalaroides arundinacea*], bot. Tithymalus (titimalus, *Tithymalus glareosus*), bot. Petrorhagia [petroragia, *Petrorhagia prolifera*], erythraea [erytrea – červený, *Crocothemis erythraea* - vážka].
15. Následují-li za sebou dvě stejné samohlásky, čtou se jako jedna
Příklad: bot. Turritis [turitis, *Turritis glabra*], bot. Calluna [kaluna, *Calluna vulgaris*], bot. Neottia [neotia, *Neottia nidus-avis*], bot. Pulsatilla [pulsatila, *Pulsatilla grandis*].
16. Rodové jména rostlin a živočichů, odvozené z vlastních jmen (německých, francouzských, anglických..., často jsou odvozené z jmen autorů popisů) vyslovujeme buď podle uvedených zásad latinské výslovnosti, nebo podle pravidel výslovnosti příslušného jazyka.
Příklad: bot. *Jurinea mollis* [jurinea i žirinea- L. Jurine, franc., lékař a přírodovědec, 1751-1819 v Ženevě], bot. *Waldsteinia geoides* [valdsteinia i valdštajnia- hrabě F. A. Waldstein (1759-1823) sponzoroval a doprovázel uherského botanika P. Kitaibela na jeho cestách do Vysokých Tater, na Pdkarpatskou Rus atd. Významným společným dílem je Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae, které vyšlo ve 3 svazcích v letech 1802 až 1812. dílo obsahuje 280 listů ručně kolorovaných kreseb rostlin. „Junk Antiquariaat“ na Van Eeghenstraat 129 v Amsterdamu dílo prodává za 68000€☺].

Pravidla pro přízvuk: u slov **dvojslabičných** je na první slabice; u slov **troj-** a **vícslabičných** se řídí délkou předposlední slabiky, když je předposlední slabika dlouhá (obsahuje dvojhásky **ae, oe, eu, oi, ei**) je přízvuk na ní; j-li předposlední slabika krátká, je přízvuk na slabice předcházející, na třetí slabice od konce slova je také přízvuk, začíná-li poslední slabika samohláskou, např. *Senécio*.

Ještě poznámka k psaní vědeckých jmen. Píší se vždy s velkým písmen v rodovém jménu (i uprostřed věty - na rozdíl od češtiny a slovenštiny) a malým písmen v druhovém jméně. V psaném (tištěném) textu (bakalářské, diplomové atd. práce) musí být latinský název napsán vždy kurzívou (Italic), např. *Quercus pedunculiflora*, *Veronica arvensis*, *Papilio machaon*, *Rosalia alpina*, *Ischnura elegans ssp. pontica*.

Další zdroje poučení (dostupné 09/2009):

<http://www.latina-zdarma.cz>

<http://www.cact.cz/noviny/2004/03/slovník2.htm>

<http://latinsky.cz/latinska-vyslovnost>